

M. Vermeulen, *De lenen van het grafelijk leenhof van Harelbeke (1266-1514). Feodaal overzicht* (Leuven: Belgisch centrum voor landelijke geschiedenis, 1990, xii + 138 blz.).

In de inleiding stelt de auteur terecht dat de algemeen gangbare theorieën over feodaliteit in vele gebieden nog niet aan de plaatselijke situatie zijn getoetst daar er nog veel lokale studies ontbreken. Met dit werk wil M. Vermeulen daarin voorzien. Daarnaast richt de auteur zich tot de plaatselijke vorser (dorpshistoricus, genealoog) aan wie ze een overzicht van de onder Harelbeke ressorterende lenen, hun ligging en hun leenhouders wil aanbieden. Om dit te realiseren kiest de schrijfster voor een driedelige indeling, waarbij de delen twee en drie als naslagwerk zijn opgevat.

Het eerste deel ('historisch kader') begint op basis van bestaande literatuur met een eerder overbodig overzicht van de Harelbeekse geschiedenis. De interessante ontstaansgeschiedenis van het leenhof sluit wel met een correcte nieuwe vaststelling af: tot 1337 behoorde Harelbeke niet ten volle aan de graaf van Vlaanderen toe, zodat het leenhof niet thuishoort bij de gewone Vlaamse grafelijke kasselrijleenhoven. De ontleding van werking en bevoegdheden van het leenhof vormen het zwakste punt van dit boek. De lezer krijgt er een ongestructureerd overzicht waarbij de leenrechtelijke bevoegdheid nauwelijks van de overige straf- en burgerlijke zaken is afgelijnd. Voorts transposeert de auteur meermaals de in een andere studie teruggevonden zestiende-eeuwse juridische situatie klakkeloos naar de middeleeuwen. Het pleit daarentegen voor de schrijfster dat ze in de aansluitende verklaring van de leenheerlijke termen zeer duidelijk de hoofdbestanddelen van een (leen)heerlijkheid ontleedt (fancier, rente- of cijnsgrond, achterlenen) en deze termen ook consequent verder hanteert.

Het tweede meest omvangrijke deel ('leeninventaris') is een gebruiksvriendelijke encyclopedie van de 66 onder Harelbeke ressorterende lenen. Ieder leen wordt er volgens een uniform systeem ontleed: type, oppervlakte, feodale verplichtingen, enz. Neusje van de zalm vormen de 15 ingelaste kaarten waarop per gemeente de precieze ligging van de Harelbeekse lenen is aangebracht. Wie zich ooit met feodale cartografie heeft ingelaten kan enkel bewondering opbrengen voor het hier gepresteerde monnikenwerk.

Door plaatsgebrek kon M. Vermeulen geen uitgewerkte beschrijving van leenhouders en pachters meer inlassen. Om haar lokaal publiek tevreden te stellen opteert ze in het derde deel ('leenhouders en pachters') voor een droge namenlijst. Bij iedere naam volgt enkel de verwijzing naar het leen dat deze of gene figuur in een bepaald jaar bezat of pachtte. De lezer vindt in een dergelijke opsomming jammer genoeg geen antwoord op vragen omtrent de manier waarop die persoon het leen verwierf, hoeveel de pachtprijs bedroeg, of er processen aangaande het leen zijn gevoerd. Het boek sluit af met een handige persoons- en plaatsnamenindex die het raadplegen van de leeninventaris nog vergemakkelijkt.

Afrondend blijkt dat dit boek een zeer waardevol naslagwerk voor de plaatselijke vorser is. De auteur realiseert op schitterende wijze haar lokaalgerichte doelstelling en de cartografische uitwerking verdient zeker navolging in andere feodale studies. Het werk is echter nauwelijks vernieuwend voor de kennis van het Vlaamse leenrecht of de werking van feodale instellingen. Wie krachtens de titel verwacht meer te vernemen over de werking en bevoegdheid van een leenhof komt bedrogen uit. In dat opzicht is de andere doelstelling dus niet bereikt. Wel krijgt de instellingshistoricus de mogelijkheid om vrij gemakkelijk een schat aan leenrechtelijke gegevens (omvang van de lenen, gebruikelijke leenverplichtingen, ligging van de afhankelijke lenen) te verzamelen. Aan anderen dan ook de taak om de door M. Vermeulen verzamelde informatie in een bredere studie over de feodaliteit in het graafschap Vlaanderen te verwerken.

G. Verhoeven, *Devotie en negotie. Delft als bedevaartplaats in de late middeleeuwen* (Dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam 1992; Amsterdam: VU Uitgeverij, 1992, 383 blz., f59,50, ISBN 90 5383 089 8).

Delft telde in de late middeleeuwen een viertal devoties (Maria Jesse, Heilig Kruis, Onze Lieve Vrouw van Zeven Smarten en Maria ter Nood Gods) die als bedevaartcentra in twee parochiekerken een belangrijke functie binnen de stedelijke cultuur vervulden. Voornamelijk aan de hand van de opgetekende collecties van mirakelverhalen (in totaal 339 casussen) wordt in dit Amsterdamse proefschrift de Delftse bedevaartcultuur beschreven. Het is goed dat eindelijk eens een Nederlandse middeleeuwse bedevaartplaats aan een modem onderzoek is onderworpen. Er zijn nauwelijks studies op dit terrein voor de Noordelijke Nederlanden, terwijl er ruim materiaal voorhanden is.

Hoewel het hier om een stedelijke casusstudie gaat, treft men in dit boek ook relatief veel algemene informatie aan over bedevaarten en devoties. In de beschrijvingen van de cultusplaatsen worden diverse aspecten in relatie tot de bedevaarten aangeroerd en worden brede lijnen uitgezet, maar vaak ook niet meer dan dat. Als lezer hoop je telkens dat er op bepaalde interessante kwesties dieper en gedetailleerder wordt ingegaan. Als de auteur vermeldt dat het 'volgen van een processie' hoger werd aangeslagen dan een bedevaart die 'op een gewone dag' werd gehouden, zoek ik tevergeefs naar nadere informatie. Een ander voorbeeld is de vermelding van het ontstaan van de Delftse cultus van de Onze Lieve Vrouw van Zeven Smarten onder een soort religieus mecenaat van de hertogen van Bourgondië. Het uitgekende devotionele propaganda-offensief dat hiervoor door hertogen en paus werd aangewend, wordt echter weinig uitgewerkt en ingekaderd. Maar dit geldt ook wanneer wordt gesproken over gedrukte boekjes en prentjes als het 'allermooiste' middel om de devotie te propageren. Op verschillende plaatsen komt het drukwerk ter sprake, maar er is geen samenhangende analyse met betrekking tot deze propagandamiddelen. Ook belangrijke elementen uit de bedevaartstructuur als de broederschappen komen slechts zijdelings ter sprake. De bronnensituatie, die overigens voor Delft 'uitzonderlijk goed' wordt genoemd, zal mogelijk een rol spelen, maar de korte en toevallige vermeldingen (bijvoorbeeld onder 'Immateriële tegenprestaties' omdat een broederschap ergens in een van de mirakelverhalen wordt genoemd), doen de rol van de broederschappen te kort.

Een structuurprobleem is het feit dat er in het boek teveel wordt vastgehouden en opgehangen aan het stramien van de mirakelcollecties. De auteur komt er moeilijk los van. Terwijl volgens de titel het om een studie over 'Delft als bedevaartplaats' gaat, is de uitwerking meer 'de bedevaartplaats Delft aan de hand van mirakelboeken'. Een voorbeeld: een cruciaal onderdeel in de devotiestructuur zijn de processies en met name die op feestdagen van de Maria's; niet alleen voor de stad maar ook in relatie tot de bedevaartgangers. In de mirakelverhalen komen de processies nauwelijks voor, daarom wordt er slechts één pagina — in heel algemene bewoordingen — aan gewijd. Zo ook wordt er over de deelname van vroedschap, schutterijen en gilden aan deze processies weinig of niets vermeld. In de studie van Oosterbaan over de Oude Kerk te Delft in de middeleeuwen, komt men meer te weten over Delftse processies met betrekking tot de culten. Mogelijk achtte de auteur herhaling weinig zinvol, maar op basis van het materiaal dat Oosterbaan reeds verzamelde, hadden nieuwe verbanden kunnen worden gelegd. Met name over de sterke relaties die er tussen de stedelijke en kerkelijke overheid bestonden bij het organiseren van de processies, en over de relaties tussen ommegang en jaarmarkt.